

2.18 Huizer molen- Onze standaard is flink veranderd

Levensloop van een museummolen

In juli van dit jaar zal de herbouw van de standerkorenmolen uit Huizen in het museum gereedkomen. Op de jaarvergadering in december 1974 van de Vereniging "Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum" werd een fonds gesticht, groot f 80.000,— voor restauratie van dit belangwekkend monument.

In mei 1975 begonnen molenmaker H. de Ruiters uit Elspeet en zijn medewerkers Huisman, Hardenberg, De Ruiters jr., Mulder en Vos van ons museum, aan dit karwei. In feite is deze restauratie uitgemond in een grotendeels nieuwe, gereconstrueerde molen.

Waarom een reconstructie en geen restauratie? Die vraag is niet zo een-twee-drie te beantwoorden. We zullen dan eerst dieper op de "levensloop" van deze standerkorenmolen moeten ingaan, vanaf de molenberg in Huizen in 't Gooi, naar de molenbelt aan de grote weg in het museum.

Die "levensloop" is echter maar ten dele te reconstrueren uit o.a. het oud-archief en jaarverslagen (sinds 1923) van de Vereeniging "Het Nederlandsch Openluchtmuseum", en later — vanaf 1942 — uit het archief en de jaarverslagen van het Rijksmuseum voor Volkskunde "Het Nederlands Openluchtmuseum". Verder ook nog uit spaarzame rapporten van restauratiewerkzaamheden en van beschrijvingen in museumgidsen.

Op de molenberg in Huizen

Hoeveel eeuwen de molenaars van de naamloze (?) standermolen het graan gemalen hebben voor de boeren uit Huizen en omgeving is niet bekend. Verschillende inscripties duiden in ieder geval op een "hoge" leeftijd. Mr. P. Smit, 2e secretaris van de "Vereeniging het NOM" noteert kort na de overbrenging in 1916 in een memo: "Houten Molen uit Huizen. Inschriften en jaartallen voorkomend binnen in de molen: Op 't groote rad: ANO 1762 D.N. 2.0.c.t. (doelend vermoedelijk op een latere vervanging van het oorspronkelijke rad). Op de zware middenbalk, boven de Konings-stijl 1758 (eveneens doelend op een latere herstelling). Op dwarsbalkjes langs den wand: ANO 1722 M.C.V.V.M., ANO 1720 P.G. V.V. M.".

In de tekst van de (eerste) Gids van het Nederlandsch Openluchtmuseum, uitgave 1925, schrijft de toenmalige museumdirecteur A. A. G. van Erven Dorens over de standermolen: "Deze Standerdmolen afkomstig uit Huizen, in het Gooi, (prov. Noord-Holland) is van de bouwwerken de eerste aanwinst geweest. Op een balk, binnen, is het jaartal 1758 gesneden, vermoedelijk doelend op een latere herstelling; men mag aannemen dat hij gebouwd is in de 17e eeuw". In ieder geval is hij, hoog staande op de Molenberg in het Gooise dorp, eeuwenlang een blikvanger geweest. Vele inwoners van Huizen bewaren van dit stukje Huizen nog een afbeelding en hebben er nog tal van prettige herinneringen aan uit hun jeugd jaren, toen zij bij sneeuwval in een grote ijzeren pan van de molenbelt afgleden. De ansichtkaarten uit het begin van deze eeuw, al of niet "gestoffeerd" met personen in klederdracht laten niet alleen de molen in actie zien, de wieken belegd met zeilen. Ze tonen ook de "toeristische" aantrekkelijkheid van de molen in zijn omgeving (afb. 1). Maar

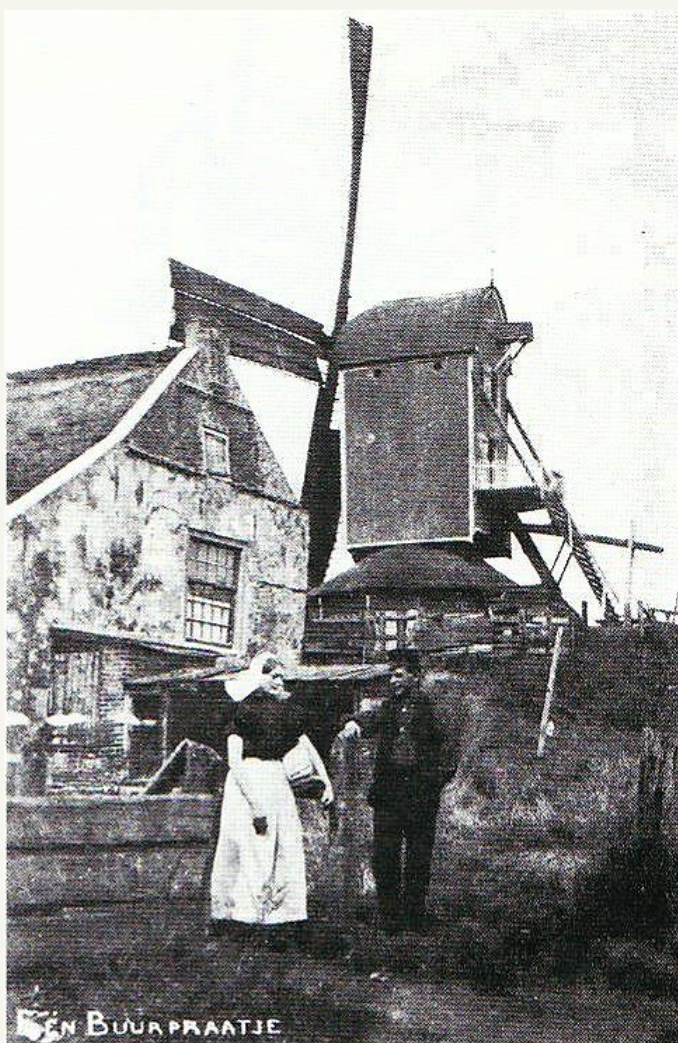
zoals zo vaak, schijn bedriegt. Ook deze windmolen, als zovelen in het eerste kwart van deze eeuw, raakte uit de tijd en buiten gebruik. Verkoop of sloop was in 1915 zijn lot.

1. De korenmolen op de Molenberg in Huizen.

Dan verschijnt echter, op het eind van dat jaar, de in 1912 gestichte Vereniging in beeld. Op het pas van de gemeente Arnhem verworven, nog geheel lege terrein

"de Waterberg", zou deze molen wonderwel passen. Van Erven Dorens schrijft in de Gids van 1925: "Het spreekt vanzelf, dat in een museum waar bouwwerken van het platteland bijeengebracht worden, stellig ook de herinnering aan molens, eens de glorie van Nederland, maar nu de ontroonden door de macht der electriciteit, met eere bewaard zal blijven".

En die eerste aanwinst, de Huizer standerkorenmolen kwam er. Een telegram van de burgemeester van Huizen, E. J. ten Raa aan de heer Van Erven Dorens

van 9 december 1915 wordt het begin van de "levensloop" van het Huizer monument als museummolen. Het luidt: "slooping molen uitgesteld". Dit op verzoek van de Bond Heemschut die de molen ter plaatse wil behouden. Pogingen daartoe blijven evenwel zonder resultaat. De gemeente biedt op 7 april 1916 de moten te koop aan voor f 300,—, met als voorwaarde, dat het bouwwerk vóór 1 juni zal zijn weggehaald. Voor f 150,— gaat hij op 12 mei over in handen van de Vereniging.

2. Herbouw: het opbouwen van de kast (26-8-1916).

Vanwege de "smalle beurs" van het zojuist gestarte museum zoekt het bestuur een niet al te kostbare oplossing voor het doen afbreken, overbrengen en opbouwen van z'n eerste aanwinst. Die wordt gevonden door het inschakelen van een

Arnhemse aannemer. Hoewel de heer G. Kuiper geen molenmaker is, geeft het feit, dat hij in Arnhem zijn bedrijf heeft het voordeel van dichterbij, goedkoper opbouwen. Per notariële acte van aanbesteding krijgt hij de opdracht om voor een bedrag van f 2180,— de korenmolen te Huizen af te breken en op te bouwen op het museumterrein in Arnhem. Tevens zijn bepalingen opgenomen over het met zorg afbreken, over de rieten bedekking van de onderbouw en het schilderwerk. Het karwei moet voltooid zijn vóór op 1 augustus 1916.

Herman van der Kloot Meyburg, die als architect in het bestuur van de Vereniging zitting heeft, schrijft eind mei dat de afbraak in Huizen begonnen is. De toestand van de molen valt niet mee. De jeugd van Huizen heeft er danig in huisgehouden en veel beschadigd.

In juni: "afbraak vordert goed, de wieken zijn er reeds af, alles is duidelijk gemerkt". Verder stelt hij voor om het grondwerk in het museum voor de plaatsing van de molen ook te laten verrichten door aannemer Kuiper, en wel voor f 750,—. Vrachtrijder A. Kruimer uit Huizen vervoert voor f 125,— de gesloopte onderdelen van de Molenberg naar de Haven in Huizen. Het verdere transport van Huizen naar Arnhem zal wellicht per boot hebben plaats gevonden.

In juli 1916 begint de opbouw van de molen op "de Waterberg" (afb. 2 en 3).

Zorgen om het behoud

In oktober 1916 nemen de leden van de toenmalige Commissie van Bijstand het principebesluit om de onderbouw van de molen open te laten in tegenstelling tot de toestand in Huizen. Als redenen worden aangevoerd: de onderbouw is door de jeugd reeds gesloopt, zodat deze opnieuw gemaakt moet worden van nieuw materiaal; de steunende schoren zijn deels betimmerd met schuin aflopende planken, duidend op "vroeger open geweest zijnde"; verder een opmerking van een oude Huizenaar die gezegd heeft dat de molen 40 jaar geleden ook open was.

In het voorjaar van 1917 prijkt een "open" standerdmolen als eerste bouwwerk op een kunstmatige molenberg in het museum (afb. 4).

De rekening van aannemer G. Kuiper van februari 1917 vermeldt:

slopen te Huizen en opbouw in Arnhem	f 2180,—
grondwerk voor de molenberg	" 750,—
kosten van aanschaf van tekortkomend hout en stenen:	
voor de beschieting van de kap, voor las aan roede,	
hekwerk roeden, trapleuning, borden van de wieken,	
staande beschieting, hekwerk, enz. enz.	" <u>704,79</u>
voor een totaalbedrag van	f 3634,79

3. Herbouw: het plaatsen van de kaspanten (4-9-1916).

"De molenromp met zijn wieken, die om de standaard-as draait, heeft twee verdiepingen, de onderste bereikbaar langs de buitentrapp, de bovenste langs een smallere, binnen; op beide verdiepingen zijn maalstenen; de bedrijfscapaciteit, bij sterken wind is dus belangrijk", aldus de Gids uit 1925. Op twee verdiepingen is dus een maalstoel te vinden, een situatie die ook in Huizen, voor de overbrenging, voorkwam. De constructieve delen zijn van eikenhout, de planken bekleding van de romp van geverfd dennenhout.

In 1923 lezen we in het Verslag van de Vereeniging "dat de door storm aangebrachte schade aan den houten

standerdmolen in het museum eveneens hersteld werd". Welke schade de storm precies veroorzaakt heeft, wordt niet vermeld.

4. Op de molenbelt in het museum, rond 1920.

In februari 1925 wéér schade door een hevige storm. De heer J. van Gent, gemeente-opzichter van Arnhem wordt te hulp geroepen en inspecteert de molen. Het blijkt "dat de kop van de as rottend was toen hij opgesteld wierd. Zoo heeft hij nu de twee(de) knak door de storm gekregen, en wel is hij de nek gebroken en buigt zijn kop naar beneden" en verder "onze conclusie is om twee trekankers erop te leggen".

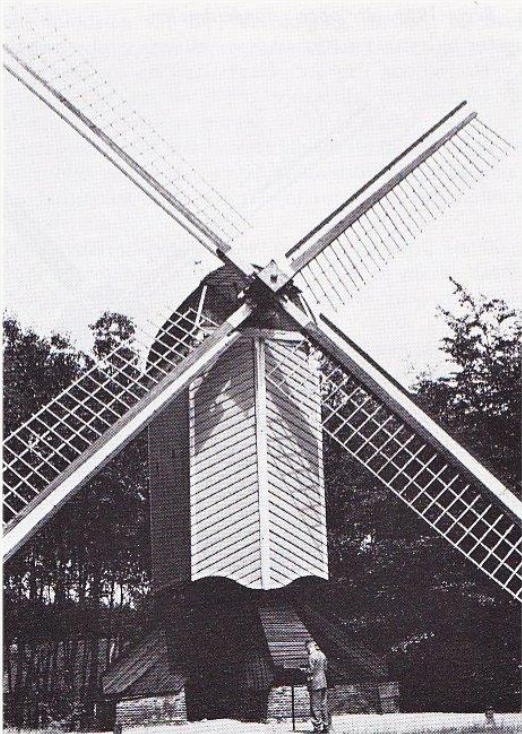
De directeur gaat op zoek naar een nieuwe as. De Vereeniging "De Hollandsche Molen" te Amsterdam schrijft desgevraagd dat de assen van twee molens die afgebroken zouden worden, niet geschikt zijn: die van de Doesburgermolen te Ede is "verbogen" en die van een standermolen in Roosendaal is van ijzer. Tenslotte besluit het bestuur om trekankers op de as te leggen en het kapotte dak te herstellen.

Drie jaar later staat in het jaarverslag dat "een houten afneembare bekleding werd aangebracht over het balkengestel van den standermolen, om het tegen schadelijken invloed van regen en vorst te beschermen" (afb. 5). Deze gedeeltelijk gesloten onderbouw blijft gehandhaafd tot 1943.

Begin 1934 vraagt Van Erven Dorens prijsopgave aan drie molenbouwers, nl. A. .1. Dekker te Leiden, A. Wijnveen te Voorthuizen en G. J. ten Have uit Vorden, voor herstelwerk aan de Huizer molen, bestaande uit onder meer het aanbrengen van een nieuwe as en enig ander reparatiewerk. Want "voor enige jaren is bij hevigen storm, de houten as gebroken. Hierin is voorzien door zware ijzeren banden om de kop van de as te bevestigen, zodat gevaar van afknappen van de roeden is uitgesloten. De molen kan nu evenwel niet draaien en de roeden zijn iets schuin gaan staan".

Molenbouwer Dekker heeft geen molenmakers-affaire meer, treedt alleen op als adviseur. Van molenbouwer Wijnveen en Ten Have komen in maart 1934 offertes binnen. Op de eerste, groot *f* 1800,— wordt niet ingegaan. De offerte van G. ten Have uit Vorden beloopt *f* 1224,50 en vermeldt:

1. nieuwe eikenhouten as met hals- en pensteen, met gebruikmaking van het bestaand ijzerwerk *f* 320,-
2. slopen van oude as en wieken, plaatsen van nieuwe as, inclusief vrachtkosten *f* 204,-
3. 1 nieuwe Amerik. grenenhouten wiek met hekwerk *f* 455,-
4. oude wiek met hekwerk herstellen en beide aan de molen plaatsen' *f* 06,-
5. kap van nieuwe planken voorzien, nieuwe kapluiken en brug maken, luiwerk en vang herstellen, staartbalk met zink afdekken *f* 139,50

5. Met de houten bekleding van het balkengestel, na 1928.

Ten Have houdt wel een slag om de arm voor wat betreft de levering van de Amerikaans-grenenhouten wiek, omdat het een vraag is of hij hiervoor een geschikte boom kan vinden. Op een aanvullende offerte biedt Ten Have aan om eventueel een gebruikte roede te nemen in plaats van een nieuwe, voor f 210,—. Voor twee maal verven plus een maal carbolineren van de gehele molen vraagt hij f 98,— extra. Het werk kan worden opgeleverd twee maanden na gunning. Maar die gunning blijft nog maanden uit. De arme Vereeniging gaat zelf, met medewerking van een hoofdopzichter

van de Ned. Heide Maatschappij te Arnhem op zoek naar een geschikte lariks, en later een eikeboom, in Sonsbeek. Ten Have, die de bomen gaat bekijken, vindt ze niet geschikt. "Ze dienen minstens 22 m lang te zijn, met een dikte op halve lengte van minstens 50 cm".

In juli krijgt G. ten Have eindelijk opdracht tot herstel, volgens zijn eerder ingediende offertes, inclusief twee maal verven en een maal carbolineren. Tijdens de reparatie blijkt ook de tweede roede in slechte staat te zijn en aan vervanging toe. Ook dát gebeurt. In januari 1935 is het hele timmerwerk klaar; later in het jaar wordt het schilderwerk uitgevoerd.

Het verslag van de vereniging over 1934 vermeldt: "De Standaardmolen waarin reeds vóór jaren de houten as gebroken was en voorlopig voorzien, verkreeg een nieuwe as, twee nieuwe wieken en werd geverfd".

Bommen in het Openluchtmuseum

Uit correspondentie van oktober 1940 blijkt dat aan molenbouwer' Ten Have wederom offerte gevraagd is voor herstelwerkzaamheden aan de standerdmolen. Het verslag van 1942 bericht hierover: "Den molenmaker G. ten Have te Vorden werd aanzienlijk herstelwerk aan den standerdmolen, den paltrok en den bovenkruier opgedragen". Zeker is dat de in 1928 aangebrachte houten bekleding van de onderbouw eraf gehaald is. Begin 1943 wordt de Huizer molen van een nieuwe voet voorzien (afb. 6), met een "open" constructie.

De oorlog gaat niet ongemerkt aan het Openluchtmuseum voorbij. Op 19 november 1943 werd het museum, dat inmiddels door het Rijk was overgenomen van de Vereeniging "Het Nederlandsch Openluchtmuseum", getroffen door bom-inslagen. Het verslag bericht: "Zoo zijn onmiddellijk bij en

op de Huizer molen twee bommen gevallen, waarvan er één bij de explosie den steenen voet heeft beschadigd en de houten funderingsklossen deels heeft versplinterd, deels heeft verschoven" en verder "De Huizer molen ontsnapte op wonderbare wijze aan het noodlot, doordat twee bommen zoodanig vielen, dat de molen er juist tussen stond. Zoals reeds eerder is gemeld, werd een der voeten beschadigd. Deze voet zal opnieuw bemetseld moeten worden, terwijl overwogen wordt om het houtwerk in den beschadigten toestand te laten, als herinnering aan deze bangen dag. Voor de veiligheid van den molen zal dit geen bezwaar opleveren".

6. Begin 1943, als "open" standerdmolen.

Molenbouwer G. ten Have uit Vorden kreeg weer de opdracht tot herstel, voor de in zijn offerte genoemde prijs van f 1600,—, met bijlevering van de benodigde materialen. "Zo gauw de toewijzing van het hout (distributie!) ontvangen is, beginnen we de restauratie", schreef hij in mei 1944 aan de directeur.

Wat er bij deze reparatiebeurt hersteld of vernieuwd is, staat nergens vermeld. Het verslag van 1944-45 geeft ook geen uitsluitsel: "Met de in 1943 aangevangen restauratie van de steenen korenmolen en den houten standerdmolen werd voortgang geboekt. Wegens het gebrek aan daarvoor geschikte arbeidskrachten kon echter niet worden overgegaan tot de voorgenomen algehele restauratie van de in deze molen aanwezige installaties".

Reconstructie wordt restauratie

De altijd beperkte financiële middelen van de "Vereeniging" hebben bij overbrenging en opbouw, en uitgevoerde reparaties en restauraties een grote rol gespeeld; vandaar veel nood-oplossingen en herstelwerk "op een koopje". Het is niet verwonderlijk dat daarom dertig jaar na zijn overplaatsing de toestand van onze standerdmolen de museumdirectie weer zorgen blijkt te baren.

Uit allerlei activiteiten en correspondentie met betrekking tot de molen blijkt dat de museumdirectie de Huizer molen geheel af wil breken om daarvoor in de plaats een andere te verwerven standerdmolen op te bouwen, of een "nieuwe" molen te bouwen al dan niet met oud materiaal.

Museum-architect H. J. van Bon voert in 1946 of 1947 een post op van *f* 10.000,—voor de standerdmolen op de begrotingsvoorstellen voor 1949 en merkt daarbij op: "Restauratie zonder afbraak is constructief onverantwoord (is zo goed als niet mogelijk). Reconstructie??"

En de notulen van de vergadering van de Commissie van Bijstand van januari 1948 vermelden, dat de standerdmolen gevaarlijk wordt; bijna totale vernieuwing is noodzakelijk. De molen uit Haren is misschien geschikt. De kosten voor het museum worden geschat op *f* 9.000,—, voor aankoop en opbouw. Omdat de Huizer molen bij overplaatsing ook een gesloten onderbouw had, zou deze situatie weer hersteld moeten worden.

Op de genoemde molen uit Haren, prov. Groningen, wordt het museum in juli 1947 namelijk attent gemaakt. Het is een open standerdmolen, die in 1943 door de gemeente Haren gekocht werd van molenaar A. Folkerts te Mussel, gemeente Onstwedde (Gr.), en afgebroken. De molen is, volgens de Groningse molendeskundige B. van der Veen "een uniek exemplaar van het noordelijk type, oorspronkelijk afkomstig uit Peize (bouwjaar 1827), later gestaan hebbende te 2e Exloërmond en te Onstwedder-Mussel". In het boek *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*, dl. VI, le stuk, Oost-Groningen (1940), beschrijft M. D. Ozinga het monument als volgt: In de gemeente Onstwedde, in de buurtschap MUSSEL een open houten standerdkorenmolen uit 2e Exloërmond, hier gebouwd in 1869; op het bovenrad: ROELOF POPKES MULDER ANNO 1827 DEN 1 JULY; POPKE ROELOFS MULDER PEIZE DEN 1 JULY 1827 en HARM K LASSEN DE MAN MOLENMAKER 1827.

De onderdelen waren in de gemeente Haren opgeslagen; door latere herbouw wilde de gemeente de molen in de toekomst behouden.

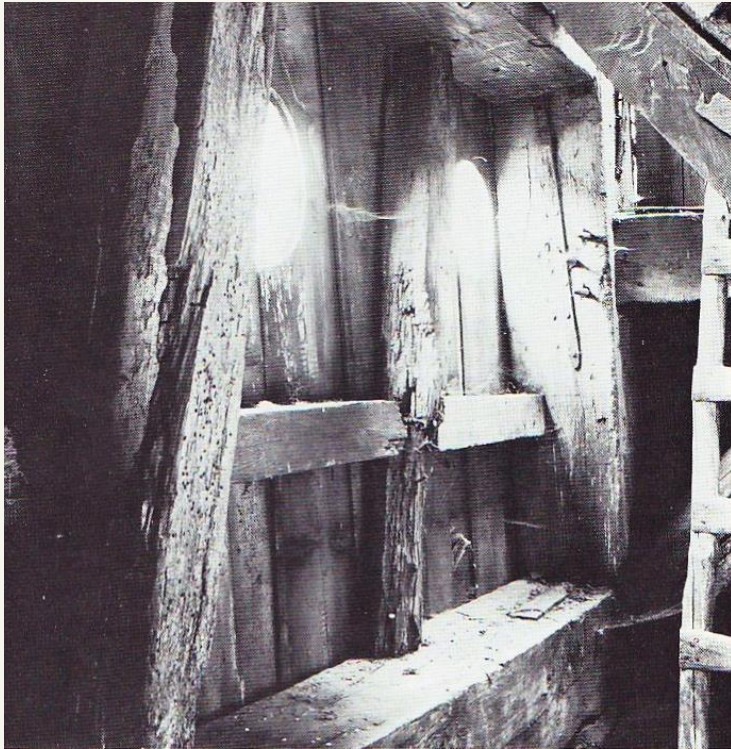
Toch wil het Openluchtmuseum duidelijk stellen, dat herstel ter plaatse, in Haren of ergens anders in de provincie Groningen, de beste oplossing is. De directeur schrijft dit aan B. en W. van Haren. Zij antwoorden dat de kosten ad *f* 15.000,—door de gemeente niet zijn op te brengen. De Commissaris der Koningin ziet ook geen mogelijkheid de molen voor Groningen te behouden. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, die behoud van groot belang achtte, verleent geen subsidie.

In januari 1949 verzoekt het museum aan de gemeente Haren om de onderdelen aan het museum te schenken, voor de algehele vervanging van de Huizer molen. In augustus staan B. en W. de onderdelen van de Musseler molen voor *f* 2.370,—af, zijnde de helft van de door Haren gemaakte kosten.

Ondertussen is reeds aan drie firma's offerte gevraagd voor uitvoering van de restauratie; het zijn G. ten Have uit Vorden, U. Holman & Zn. te Stroobos/Fr. en H. G. Borst's Bouwbedrijf te Arnhem. In de offerteaanvraag staat dat nog gaaf zijn het voetstuk van de molen, de koningsspil, de wieken en de buitenbekleding; vernieuwd moeten worden de windpeluw, het schoorwerk en het maalwerk.

Ook is een uitvoerige correspondentie gevoerd met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Op 25 mei 1949 schrijft de directeur aan de Minister, dat de restauratie dringend noodzakelijk is en dat dit cultuur-historisch belangrijke bouwwerk bij langer uitstel zeker verloren zal gaan. Op de begroting van 1949 blijft maar *f* 5.000,— voor dit doel over. Het is onmogelijk de molen voor dit bedrag te herstellen. "Ik moge Uw Excellentie er nog opmerkzaam op maken dat de molen in 1918 als eerste monument in het museumpark werd geplaatst. De slechte onderdelen werden toen echter niet hersteld". Hij verzoekt om een extra krediet van *f* 6.000,—.

Het Ministerie geeft in juni toestemming tot begin van de restauratie, voor

f 5.000,—. De directeur antwoordt: "Nu de steigers om de standerdmolen zijn geplaatst en enige onderdelen van de bekapping verwijderd, blijkt dat het geheel zodanig door houtworm is vergaan dat restauratie onmogelijk is. De molen moet geheel worden afgebroken. Bij de opbouw in 1918 heeft men blijkbaar de slechte vurenhouten onderdelen niet vervangen" (afb. 7). Verder schrijft hij, dat de heer L. van Haren uit Nederasselt zijn prachtige eiken standerdmolen, in behoorlijke staat, te koop aanbiedt voor

f 3.000,—. De herstelkosten zullen *f* 4.000,— bedragen plus *f* 6.000,— voor afbraak en opbouw op het museumterrein.

Hij verzoekt machtiging tot afbraak van de Huizer molen in het museum, aankoop van de molen van Nederasselt en overbrenging naar het museumpark.

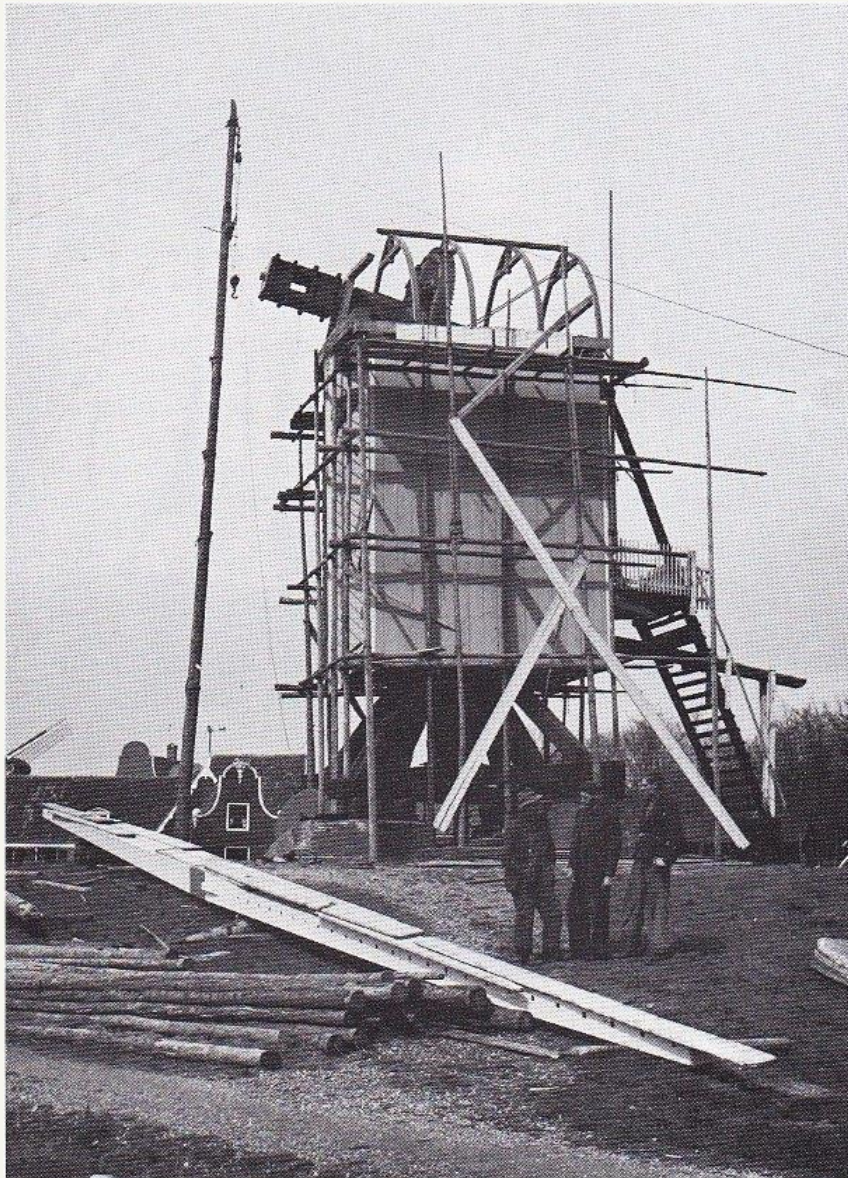
Omdat half augustus 1949 blijkt dat de molen in Nederasselt door actie van de inwoners ter plaatse behouden blijft en de gemeente Haren accoord gaat met de verkoop van onderdelen van de Musseler molen, wordt aan het Ministerie een nieuwe machtiging gevraagd voor de laatste molen; het gaat akkoord met aankoop van de molen voor *f* 2.370,—.

Bij onderzoek van de molenonderdelen in Haren blijken deze in zeer slechte toestand te zijn; het hout is verstikt en deels aangetast door houtworm tijdens de jarenlange opslag. Het museum neemt ze toch over, maar voor *f* 650,—. Het plan om de gehele Huizer molen te vervangen door die uit Mussel kan nu

niet doorgaan en er blijft niets anders over dan de "oude houten molen uit Huizen" maar weer op te lappen.

7. Interieur, voor de restauratie van 1949/50.

De offerte van H. G. Borst's Bouwbedrijf te Arnhem van 7 maart 1949 wordt gehonoreerd. Hij berekent f 5.923,23 voor algeheel herstel, vernieuwing van verrotte delen, het geheel juist afgesteld en afgewerkt. De benodigde materialen worden door het NOM geleverd en zijn ter plaatse aanwezig. Het offerte-bedrag omvat: arbeidsloon voor drie timmerlieden (à 39 weken) plus een voorman-molenmaker (à 13 weken), aan- en afvoer van materialen ter bewerking in de eigen werkplaats en het gebruik van hulpmaterialen, zoals

steigers, stutpalen en Westontakels (afb. 8). Op 19 december 1949 schrijft tekenaar van de Bouwkundige Dienst van het museum in zijn verslag van de restauratie: "restauratie begonnen met sloopwerkzaamheden". Verder "Wieken en as uitgetakeld. Geheel vernieuwd werden: dak- en kaphout, windpeluw, 2 daklijsten, ijzer-, pin- en achterbalk. Deze balken van het nodige ijzerwerk voorzien. 3 april 1950: het kroonwiel werd vervangen door dat, van de molen, uit Haren. 11 april 1950: eerste kaspant gesteld. Vang, maal- en hijsinrichting volledig bedrijfsklaar gemaakt. 1 Molensteen werd verwijderd. Augustus: Fundering voor 8-hoekige onderbouw gelegd. Hieraan werkten: 2 timmerlieden; ± 1 maand een opperman; 1 molenmaker; bij het hijswerk meerdere vak- en opperlieden, een metselaar, een tekenaar".

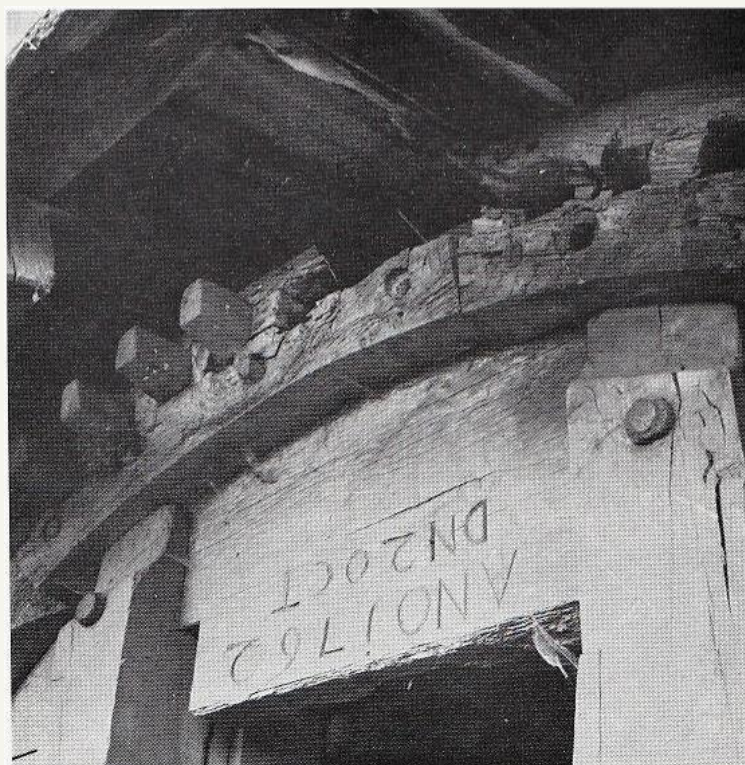
8. Voorjaar 1950, in de steigers.

Aan de aantekeningen in het Dagboek I -I- II (Restauratiewerkzaamheden Standaardmolen, 1949 en 1950) ontleen we nog de volgende gegevens. De molenmaker die af en toe door de fa. Borst erbij geroepen wordt is de heer P. Coppes uit Bergharen. In december 1949 gaan de hekken van de wieken eraf en wordt de windpeluw verankerd met bouten en trekstangen; in januari roeden uitgenomen en as eruit gehaald; in maart de tweede molensteen en de verhoging ervoor uitgehaald; in april grote wiel opgehesen en gesteld; as opgehesen en ingekort; in juni de wieken inbrengen en opkeilen.

9. De oorspronkelijke tweede maalstoel.

10. Het oorspronkelijke bovenwiel uit Huizen, vervangen in 1950.

Uit deze gegevens kunnen we dus opmaken, dat de tweede maalstoel, die op de onderste zolder op een verhoging lag met z'n aandrijving verwijderd is (afb. 9). Van de onderdelen van de Musseler molen blijken alleen de as met het bovenwiel en de penbalk gebruikt te zijn. De as wordt wel ingekort. In plaats van de inscriptie: A N 0 1762 D.N. 2 0.c.t. (afb. 10) van het oorspronkelijke bovenwiel is van nu af aan te lezen: ROELOF POPKES MULDER ANNO 1827 DEN 1 JULY. Door reparaties aan dit wiel is de rest van de inscripties verdwenen.

In februari 1950 deelt de fa. H. G. Borst mee dat de werkzaamheden voor het herstel van de molen in uitvoering zijn. De begroting van kosten dient gewijzigd te worden, verschillende posten moeten omhoog. Het loonbedrag met f 545,34; door opgave tot bijlevering van hout aan vloeren, kap, trap en windvangers van de wieken een verhoging van f 560,—. De ombouw rond de molen van gemetselde wanden, met deuren, hang- en sluitwerk, gedekt met rieten kap en sporenkap, volgens tekening wordt begroot op f 965,—. Raming kosten schilderen van gehele molen en onderbouw f 965,—. Het totale offerte-

bedrag wordt nu f 5.923,— + f 3.815,34 = f 9.738,34.

In augustus 1950 is de zoveelste restauratie gereed, uitgezonderd de onderbouw. Hiervan is alleen de fundering gemaakt. Het jaarverslag van 1950 bericht hierover: "De financiële middelen lieten niet toe de standaardmolen geheel te herstellen, ofschoon zulks gewenst was. Het herstel van de onderbouw kon niet worden voltooid".

Dat gebeurt pas twee jaar later, zodat, volgens het jaarverslag 1952, "deze molen thans in zijn oorspronkelijke toestand is afgewerkt" (afb. 11).

11. In 1952, met z'n gesloten onderbouw.

De "levensloop" van deze museummolen voltrekt zich de

volgende jaren vrij rustig: Schilderwerk in 1954; tien jaar later geheel ontdaan van oude verflaag en opnieuw geschilderd; in 1970 schilderwerk aan de wieken.

Naar een nieuwe molen

In 1972 dient zich de nieuwe periode aan voor onze "ouwe standaard": De directeur schrijft in zijn jaarverslag "dat reeds thans te voorzien is dat de Standaard-molen, schietbaan, Volendammer vissershut, en plaggenhutten op korte termijn aan hetzij herstel, hetzij gehele vernieuwing toe zijn". In 1973: "Over de zeer noodzakelijke en ingrijpende restauratie van de standaardmolen uit Huizen is overleg over het bijeenbrengen van het daarvoor benodigde bedrag nog gaande. Een groot deel van de werkzaamheden zal aan een molenbouwer moeten worden uitbesteed".

Om een inzicht te krijgen in de kosten van herstel maakt het Aannemer-Molenmakersbedrijf P. Coppes & Zonen te Bergharen, in september 1972 op verzoek een offerte. Deze komt uit op een bedrag van f 39.911,40.

Vernieuwd zullen worden: windpeluw, voorkeuvelens, 2 keerstijlen, 2 hoekstijlen, 2 weerluiken met 2 schilden langs de deur; een gegalvaniseerde plaat om de bovenas; plaatsen van baansteen met wiggen; nieuwe tempelbalk; leveren en maken van dakbeschot op kap en schild, bekleden met 2 lagen ruberoid; bovenwiel speuren en opwiggen en ronsel, wielen van luiwerk; vang stellen, koppelstenen nakijken; nieuw gaffelwiel. Verder een nieuwe ladder op de steenzolder; aanbrengen van een trekstang met wartel tussen de daklijsten; leveren en maken van geheel nieuwe trap en galerij; krui-, bezet- en stormketting en nieuwe vangreep (smidswerk); 12 nieuwe kruipalen; leveren en maken van twee Amerikaans-grenehouten borstroeden, met geheel nieuw hekwerk; het slopen van 2 roeden en het steken van 2 roeden; schilder- en teerwerk van molen en roeden. Tenslotte nog reiskosten van de molenmaker.

Vijf maanden later dient P. Coppes een nieuwe offerte in, groot f 33.640,—. Een aantal posten is nu vervallen, van werk dat door werklieden van het museum zèlf gedaan zou kunnen worden, of waarvoor zelf hout geleverd wordt (ladder naar steenzolder, kruipalen, houten dakbeschot zonder ruberoid, enz.).

In maart 1973 wordt de molendeskundige van de provincie Gelderland de heer J. Malisse geraadpleegd. In augustus 1973 waarschuwt de Gelderse Molencommissie te Arnhem voor de slechte staat waarin de museummolens verkeren. Maar voor herstel is geld, heel veel geld nodig.

De Vereniging "Vrienden" biedt de helpende hand door het stichten van het al eerder genoemde fonds tot herstel van de standaardmolen, groot f 80.000,—. Met een bedrag, vrijgemaakt uit de eigen begroting is er zicht gekomen op voldoende financiële middelen. Desgevraagd dient aannemer-molenmaker H. de Ruiters uit Elspeet in januari 1975 een offerte in, belopend f 150.000,— voor het leveren en maken van een geheel nieuwe kast (schoren, stijlen, steenlijsten, vangbalk, windpeluw, keer- en weerlijsten, keuvelens, schildstukken, tempelbalk, naald, kapje luiwerk) en roeden met laseinden, opgehekt volgens oud model, met windborden; verder strijken van oude roeden en steken en opsluiten van nieuwe roeden; bekleding van de kast, trap, stijl- en regelwerk, zoldervloeren, steenberde-balk; stelling-liggers en planken; leuning; nakijken van kruiwerk en lier.

Als stelpost wordt genoteerd: gaande werk, krammerijen en ijzerwerk, bliksembeveiliging; ook schilderwerk en takelwerk, gebruik gereedschap, verzekering. Tenslotte reis- en verblijfkosten, winst op materiaal, B.T.W. en een post onvoorzien.

Opvallend is dat niet vermeld zijn om hersteld te worden: bovenas en bovenwiel, steenbalk en de onderbouw. Deze worden namelijk geacht nog in goede staat te zijn.

Na uitvoerig overleg tussen directeur, de heer J. Jeuring van de bouwkundige dienst en de heer Korpershoek van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt besloten om aan de Ruiters de opdracht te geven. Details van de

opdracht worden met de molenmaker besproken, onder andere, dat zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van goed, gebruikt eikenhout uit de werkvoorraad van het museum.

De Ruiters bevestigt de opdracht en gemaakte afspraken op 13 mei 1975: "... De molen zal door mij bezemschoon en zo mogelijk bedrijfsklaar worden opgeleverd na beëindiging van de restauratie". Dezelfde dag nog gaat de dakbedekking van de molen eraf en begint de restauratie (afb. 12).

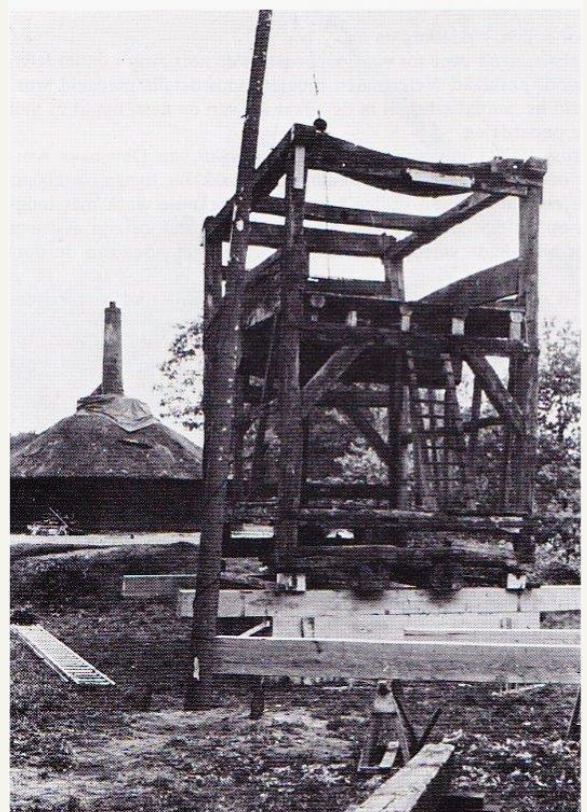
12. Begin van de restauratie op 13 mei 1975.

13. De "lege" onderbouw met uitstekende standaard.

Van restauratie tot reconstructie

Nadat de oude, totaal afgeschreven roeden "gestreken" zijn komt een zware rijdende kraan van de fa. Chr. Dey uit Kootwijkerbroek op 28 mei naar het museum. Hij tilt de as met het bovenwiel en het koppel stenen uit het molenhuis; daarna gaat de hele kast van de onderbouw af. Deze krijgt een plaats in de ernaast gelegen wei (afb. 13). Een karwei waarmee molenmakers vroeger dagen werk hadden, gebeurt nu in vijf uur takelen!

De kast wordt ontdaan van alle planken bekleding, en dan opgemeten. Wat zal er nog bruikbaar van zijn? is de hamvraag.

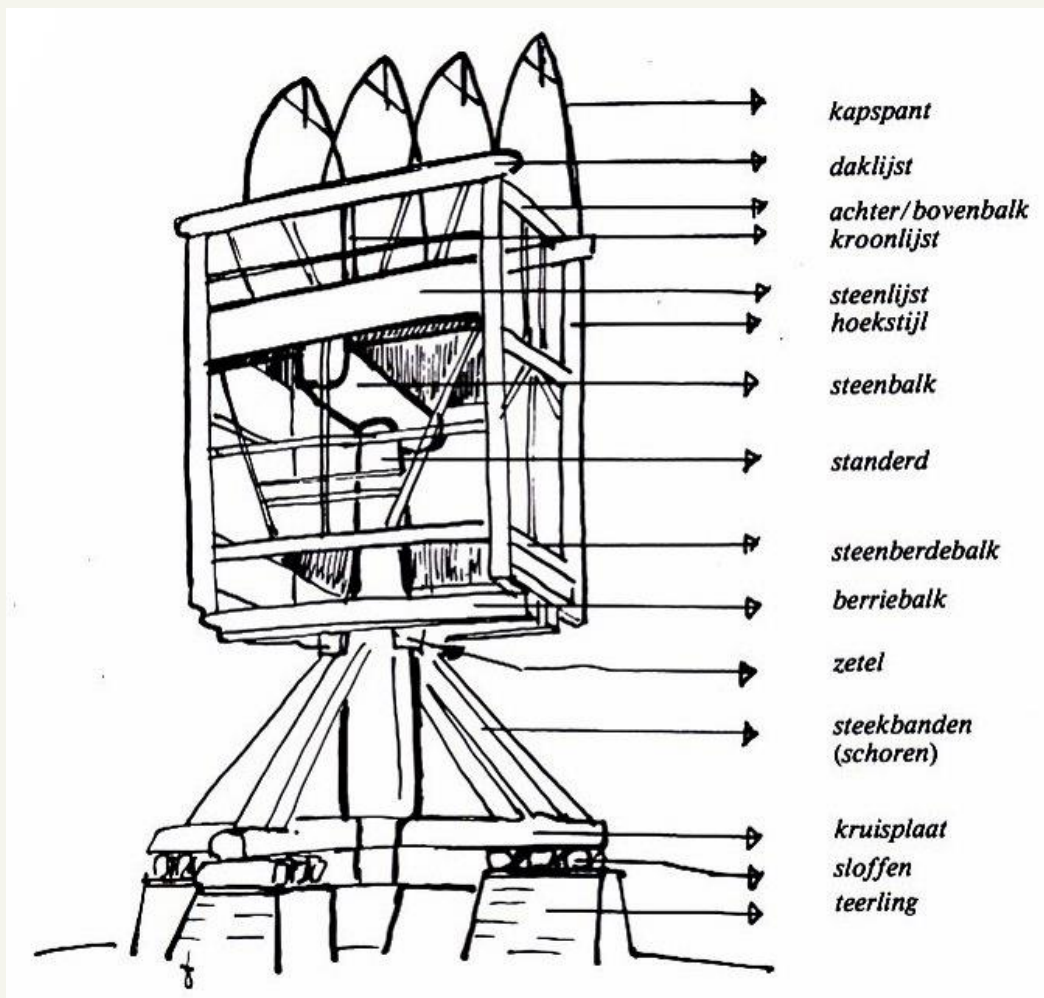

Het blijkt dat niet alleen alle houtverbindingen uitermate slecht zijn, maar ook de toestand van het hout. De molen is nu, na vele eeuwen, echt "op". Molenmaker De Ruiter krijgt de opdracht om een geheel nieuwe kast te maken.

Dan volgt het moeilijke karwei van het zoeken naar de geschikte hoeveelheden en soorten hout bij de houthandel. Dank zij de medewerking van de heer Korpershoek van "Monumentenzorg" slaagt molenbouwer De Ruiter erin om onder andere in Monnikendam, Olst en Nieuw-Vossemeer het juiste hout te kopen: lariks voor de roeden, iepen voor het bovenwiel, essehout voor de "kammen", en veel eikehout voor stijlen, bekleding en as.

De molenbouwers, afwisselend twee tot vier man, maken de zeer zware onderdelen van het vierkante werk pasklaar. Vele malen moeten bouwdetails geregeld worden zoals bijvoorbeeld het aantal schoren in de zijkanten van de kast, het al of niet vervangen van oude onderdelen.

Op 18 en 19 augustus 1975 komt wederom de kraanwagen van Dey naar Arnhem om alle zware onderdelen van het molenhuis, die pasklaar liggen, in elkaar te zetten. De Ruiter en zijn mannen sluiten het gehele vierkante werk met toog-nagels en trekijzers op tot één sterk geheel. Museumsmid Roest en zijn assistent maken steeds al het benodigde smeedwerk, naar voorbeeld van dat aan de oorspronkelijke kast.

14. Enkele onderdelen van de oude standerdmolen.

In september valt het besluit om ook de steenbalk (afb. 14) te vervangen, omdat de oorspronkelijke, met inscriptie 1758, te slecht blijkt te zijn. In diezelfde maand komt ook het hout voor de ca. twee ton zware bovenas naar

het museum. Het is een eiken stam, lang 7 m en reeds door houthandel Hoekman in Olst vierkant gezaagd. Hij wordt later in het museum rond "afgedraaid". In de kop worden de gaten voor de roeden aangebracht; om de askop worden vier ijzeren stroppen gelegd. De molenmakers bekleden de hele kast met grenen delen, die vooraf al een paar maal in de grondverf gezet zijn. Zij brengen ook enige-nieuwe "sloffen" (teerling-blokken) aan onder de schoren (steekbanden) van de onderbouw (beschadigingen door de bom-aanslag van 1943) en maken het "balkengestel" met standaard weer waterpas. De kop van de zware eiken — oorspronkelijke — standaard krijgt een reparatiebeurt. De oude staartbalk wordt ook weer aangebracht; hij is in goede staat en kan nog jaren mee.

15.

De nieuwe kast wordt geplaatst.

De laatste loodjes

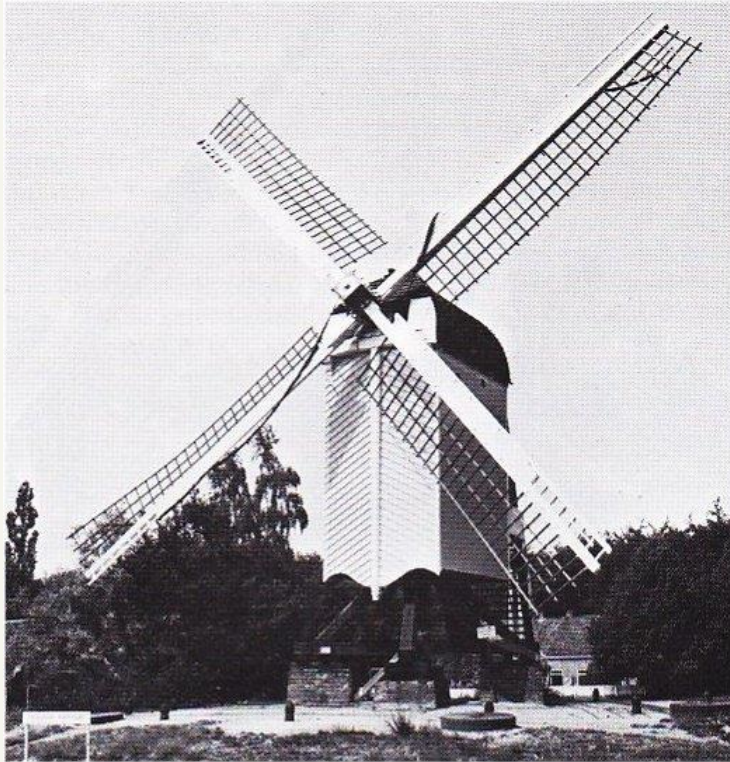
De kraanwagen arriveert op 22 oktober weer in het museum, voor 4½ uur takelwerk. Hij plaatst de nieuwe kast op de standaard (afb. 15), hijst er het koppel molenstenen in en zet de zware trap met zijn karakteristieke lange schoren op zijn plaats. De molenbouwers werken in november en december de kast helemaal af, brengen de vloerdelen aan, maken nieuwe deuren, bordes en hekwerken van de trap; ze werken aan de bovenas, vervaardigen de penbalk, brengen deze in het molenhuis aan en plaatsen er het oorspronkelijke hardstenen "lager" weer in, waarin de bovenas moet draaien. Houthandel Dekker in Monnikendam bewerkt inmiddels lariks-stammen van 18 meter lang voor de roeden ruw vóór; begin januari komen ze naar Arnhem, met vier stuks laseinden.

De eerste zware storm in het nieuwe jaar, dat nog maar drie dagen "jong" is, brengt gelukkig geen schade toe aan de nieuwe standaardmolen; alleen het zeildoek over de nog open kap scheurt aan flarden. De molenbouwers werken

aan de roeden, hakken gaten voor het hekwerk, brengen de laseinden aan. Zó komen de roeden op een lengte van 22 meter. Begin maart liggen ze klaar.

In zijn eigen werkplaats in Elspeet maakt De Ruiter van twee jaar gewaterd iepenhout de segmenten van het grote bovenwiel. Dit krijgt twee kransen met kammen van essehout, om straks als de molen helemaal klaar en bedrijfsvaardig is, twee stel molenstenen te kunnen aandrijven. Hij maakt ook de vang (= rem van de molen), waarvoor hij sommige oude bruikbare segmenten gebruikt. Ook het oude luiwerk (= hijsinrichting) met gaffelwiel komen weer in het nieuwe molenhuis. Begin april zijn de nieuwe eiken kruipalen, 12 stuks, rondom de onderbouw in de molenberg geplaatst.

16. Het karwei op een haar na geklaard. Let op de open onderbouw.

De komende maanden zullen nog nodig zijn voor de afronding van het karwei. Als het bovenwiel klaar is, zal de kraan deze met het bovenwiel in het molenhuis plaatsen. De molenmakers zullen daarna het wiel opwiggen, het dakbeschot maken van gepotdekselde planken; de nieuwe roeden zullen "gestoken", opgekeild en opgehekt worden. De houten onderbouw met rieten dak, al vele malen sinds 1916 onderwerp van discussie, zal afgebroken worden, zodat onze standerdmolen weer "open" zal zijn. De tweede maalstoel zal tenslotte op de onderste (maal)zolder geplaatst worden, en de gehele molen geverfd.

Zo zal de "houten molen uit Huizen", na zestig jaar in het Openluchtmuseum gestaan te hebben zijn "levensloop" zo goed als beëindigd hebben en, dank zij de steun van de Vereniging "Vrienden van het NOM", door molenbouwer H. de Ruiter uit Elspeet vervangen zijn door een gloednieuwe.

J. M. Stikvoort